

ДИДАКТИК ҚАДРИЯТЛАР ТАЪЛИМНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ЎЗИГА ХОС МАДАНИЙ ҲОДИСАСИ СИФАТИДА

Жалилова Нилуфар Тохир қизи

ЎзПФИТИ таянч докторанти

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7926297>

***Аннотация.** Маълумки, жаҳон ҳамжамиятида янгилашиб бораётган таълим мазмуни белгилашмоқда. Таълимнинг ўта стандартлашуви ва регламентлашуви доим ҳам таълим воситасида соғлом фикрли, қизиқувчан ёшларни тарбиялашга хизмат қилмайди. Афсуски, жаҳон ҳамжамияти таълимнинг (айниқса, Европада) абстракт тафаккурни ривожлантиришининг оғир юки остида қолишига гувоҳ бўлмоқда, бунда таълим олувчиларда амалий кўникма ва малакаларни таркиб топтиришга кам эътибор берилади.*

***Калим сўзлар:** дидактика, таълим, ривожланиш, маданият.*

Таълимни ривожлантиришга қаратилган дидактик концепцияларнинг асосида турли мезон ва ёндашувлар ётади. Булар ўқув жараёнида қўлланилаётган методларни такомиллаштириш, ўқув жараёнини ташкил этишда педагогик психологияда илгари сурилаётган янги маълумотларга асосланиш кабилардан иборат бўлиши мумкин. Илғор дидактик концепцияларда шахсга қаратилган мезон ва ёндашувлар илгари сурилмоқда.

Ҳарб педагогикасида олға сурилган кўпчиликка маълум дидактик концепциялар ичида традицион парадигма, рационал модел ва феноменологик йўналишларни келтириш мумкин. Таълимнинг демократлаштирилиши шароитида турли назарий моделларнинг илгари сурилиши табиий ҳолат бўлиб, уларда бир вақтнинг ўзида бир нечта дидактик парадигмалар бирлашиб, уйғунлашиб кетади.

Таълим жараёнида дидактик қадриятлардан оқилона фойдаланиш муаммоси ҳам тарихий ва замонавий таълимий қадриятларни самарали қўллаш орқали олий педагогик таълим самарадорлигини оширишга хизмат қилади.

Қадриятлар илмий-педагогик атама сифатида XIX асрнинг 60-йилларидан қўлланилиб, уни ахлоқий ва эстетик категория сифатида фанга олиб кирган немис философи ва врач Р.Г.Лотце борлиқ, ҳақиқат ва қадрият тушунчаларини ўзаро муносабатини ўрганган ҳолда, қадриятни инсоний муносабатларга қиёсан таҳлил этди[4,1]

Педагогика энциклопедиясида қадриятлар “Воқеликдаги муайян ҳодисаларнинг умуминсоний, ижтимоий-ахлоқий, маданий, маънавий аҳамиятини кўрсатиш учун қўлланиладиган тушунча” [5,385] эканлиги таъкидланади.

Дидактик қадриятларни янги мазмун ва шакл билан бойитиш таълимни жамият томонидан қўйилаётган ижтимоий-амалий талабларга мувофиқ такомиллаштириш имконини беради. Дидактик қадриятлар мазмунини аниқлаш, қадрият даражасига етган таълим тамойиллари, метод ва воситаларини қўллаш чегараларини белгилаш асосида дидактик қадриятлар амалий-меъёрий ҳамда ташкилий-технологик вазифаларни ҳам бажаради. Дидактик қадриятларнинг асосий категориялари ва дидактик тушунчалар тизими таркиби ниҳоятда бой бўлиб, унда ижтимоий тараққиёт жараёнида тўпланган таълимга оид тушунча ва билимлар акс этади. Шу сабабли ўқитишнинг мазмуни, тузилиши, таълим фалсафаси, ўқитишнинг шакл, усул ва воситалари қадрият сифатида ўрганилган ишларда таълимий ва дидактик қадрият тушунчалари айна бир хил маънода қўлланади. Мавжуд дидактик қадриятлар мазмунан уч асосий гуруҳга ажратилади: 1) фалсафий-педагогик қадриятлар; 2) ўқитишнинг ташкилий шакли, услуб ва усулига оид

тушунчалар; 3) дидактик кадрят даражасига эришган назария (концепция)лар ва уларнинг фалсафий асослари.

Дидактик кадрятларда ворисийлик, —мазмун, — шакл, —усул — алоқадорлик каби фалсафий тушунчалар, умумий илмий тушунчалардан —тизим —тузилма —тарихийлик —замонавийлик кабилар алоҳида ўрин эгаллайди. Дидактик кадрятлардан фойдаланишнинг педагогик шарт-шароитларини тавсифлашда уларнинг таълим парадигмалари, таълим функциялари, таълимнинг мазмуни билан боғлиқ тамойиллари, таълимнинг ташкилий-методик жиҳатларига ҳам алоқадор эканини эътироф этиш катта аҳамиятга эга. Чунки тизимли дидактик билимлар яхлит, назарий-эмпирик характерга эга бўлиб, кадрят сифатида ажодлардан авлодларга ўтиб, тобора мукамаллашмоқда. Педагог олимлар кадрятларнинг таълим олувчига маънавий-ахлоқий, моддий таъсир кўрсатувчи, ишонч, эътиқод, эффектив, когнитив ва аффектив компонентлар бирлиги сифатида маънавий-ахлоқий, мафкуравий, интеллектуал дунёқарашини белгилаб берувчи ҳодиса сифатида эътироф этадилар.

Қадрятшунослик изланишлари натижаларида унинг маънавий, фалсафий, ахлоқий, экологик, педагогик каби бир неча турлари ўзаро фарқланиб, ҳар бири бўйича муайян тадқиқот ишлари амалга оширилди.

Дидактик кадрятлар ва улардан педагогик жараёнда фойдаланиш механизмлари таълим мазмуни, жараёни, ўқув тизимидаги ўзаро муносабатларни ташкил этишга асосланади. Дидактик кадрятларнинг амал қилиш доираси жуда кенг бўлиб, улар таълим мазмунида, ўқув фаолиятни ташкил этишда, таълим амалиётини қайта ташкил этиш ва такомиллаштиришда қўлланади.

Дидактик кадрятлар ҳам ўзига хос маданий ҳодиса, тушунча, билим ва малакалардир. Уларни ўрганиш ва қўллаш таълим тараққиётининг қонуниятларини очиб беради ҳамда таълимни миллий ва умуминсоний асосда ривожлантириш имконини яратади. Шунга кўра, дидактик кадрятларнинг тарихий такомиллашувини назарда тутган ҳолда, уларни шартли равишда қуйидаги турларга ажратиб ўрганиш зарур:

I. Тарихий ретро-дидактик кадрятлар;

II. Инновацион дидактик кадрятлар;

III. Истикболга қаратилган дидактик кадрятлар.

Масалан, Уйғониш даври томонидан назария ва амалиёт бирлиги, ўз-ўзини тарбиялаш, илмни амал билан мустаҳкамлаш, мактаб ўқучилари тартиб-интизомига давлат меъёрий талабларини қўйиш, ахлоқий тарбиянинг устуворлиги, индивидуал таълимга асосида боланинг лаёқатларини ўстириш, ақлини ривожлантириш, таълим-тарбия бирлиги, таълимда устоз нуфузи устуворлиги, таълим-тарбияда асосан яхшилар суҳбатига асосланиш, ушбу асосда шогирд тафаккурини чархлаш тамойиллари, мунозара, эслатма, ибрат, панд-насихат, суҳбат, такрорлаш, маърузани ёзиб олиш усуллари каби дидактик кадрятлар илгари сурилган бўлиб, улар асосида талабада уйғониш даври алломаларининг меросини билиш ва зарур манбаларни ўрнида қўллаш; илғор инновацияларга уйғониш даври дидактик кадрятларни сингдириб, муаллифлик инновацион технологияларини яратиш компетенциясини шакллантириш мумкин.

Олий педагогик таълимда дидактик кадрятларни тарихийлик, миллийлик, миллий-тарихий тажрибага таяниш ҳамда истикболга қаратилган дидактик кадрятли инновацияларни ишлаб чиқишда креатив-ижодий ёндашиш принципіга таянган ҳолда танлаш ва саралаш мақсадга мувофиқ бўлиб, бўлажак фан ўқитувчиларни миллий ва

умуминсоний кадрятлар мазмун-моҳиятини англаш, уларни кадрлаш, шахсий-касбий фаолиятида уларга риоя қилишига эришишининг аҳамияти жуда катта. Бунинг учун таълим жараёнида ўқув предметларининг тарбиявий томонига масъулият билан ёндашиш, таълимнинг тарбиявий функциясини кучайтириш, мазмунли, тарбиявий характердаги дидактик материаллардан фойдаланиш, talabalalar билан газета ва журналлардаги кадрятлар мазмун-моҳиятини очиб берувчи илмий-оммабоп мақолаларни ўрганиш, ижтимоий-сиёсий, тарбиявий масалаларни таҳлил қилиш, матннинг асосий ғоясини аниқлашга қаратилган кадрятли-муаммоли таҳлил методидан фойдаланиш зарур. Улар бўлажак ўқитувчиларни ватанпарварлик, байналминаллик, дўстлик руҳида тарбиялайди, дунёқарашини кенгайтиради.

Дидактик кадрятлар ва улардан педагогик жараёнда фойдаланиш механизмлари таълим мазмуни, жараёни, педагог-талаба тизимидаги ўзаро муносабатларни ташкил этишга асосланади. Дидактик кадрятларнинг амал қилиш доираси жуда кенг бўлиб, таълим мазмунида, ўқув фаолиятни ташкил этишда, таълим амалиётини қайта ташкил этиш ва такомиллаштиришда қўлланади.

Бизнингча, дидактик кадрятларни ўзига хос тарихий-маданий ҳодиса сифатида ўрганиш ва амалиётга тегишлича татбиқ этиш миллий таълимнинг ривожланишига хизмат қилади.

REFERENCES

1. Селевко Г.К. Энциклопедия образовательных технологий. В 2 т. Т.1. – М.: НИИ школьных технологий, 2006. – 816 с.
2. Шиянов Е.Н. Теоретические основы гуманизации педагогического образования: Автореф. дисс. ... д-ра пед. наук / Моск. пед. гос. ун-т. – М., 1991. – 33 с.
3. Темирова Н.Е. Талаба ёшларнинг маънавий шаклланишида миллий ва умуминсоний кадрятлар диалектикаси. Фалсафа фанлари номзоди ... дисс....- Т: 2007. 150 бет.
4. Большая Российская энциклопедия. Электронная. - <https://bigenc.ru/philosophy/text/2159042>.
5. Педагогика энциклопедия. III жилд.- Р.Ф. Сафарова, Р.Х. Жўраев. Ўзбекистон миллий энциклопедияси. Давлат илмий нашриёти: Тошкент- 2017 йил. - 385- бет